

УДК 343.815

Матвєєва Ю. О.,

*молодший науковий співробітник
науково-дослідного центру*

Інституту кримінально-виконавчої служби;

Конопацька О. М.,

*старший науковий співробітник
науково-дослідного центру*

Інституту кримінально-виконавчої служби

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБАЦІЙНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНИМИ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Стаття присвячена дослідженню деяких особливостей пробаційної роботи з неповнолітніми з метою досягнення їхнього виправлення та запобігання рецидиву. Досліджено зарубіжний досвід пробаційної роботи з неповнолітніми, проаналізовано можливість її використання в Україні.

Ключові слова: пробація; служба пробації; неповнолітні засуджені; центри пробації; інспектор пробації.

Статья посвящена исследованию некоторых особенностей пробационной работы с несовершеннолетними с целью достижения их исправления и предотвращения рецидива. Исследуется зарубежный опыт пробационной работы с несовершеннолетними правонарушителями, проанализирована возможность ее использования в Украине.

Ключевые слова: пробация; служба пробации; несовершеннолетние правонарушители; центры пробации; инспектор пробации.

Постановка проблеми. Злочини, що вчиняються неповнолітніми, були і залишаються однією з найважливіших соціальних і правових проблем у суспільстві. Неповнолітні – це особливо вразлива верства суспільства. Щодня вони піддаються сторонньому впливу, який не завжди сприймають правильно, тож не рідко роблять хибні вчинки, а тому вони потребують особливого підходу в процесі свого становлення і розвитку як особистість, а особливо, після скоєння неповнолітнім правопорушення.

Дитина залишається дитиною навіть тоді, коли чинить погано. Вона в усьому копіює поведінку дорослих, зокрема й злочинців. Неповно-

літні становлять вікову групу дітей, які перебувають у періоді психофізіологічного та соціального зростання, якому притаманне ролеве експериментування. Інколи через відсутність життєвого досвіду, неспроможність правильно й адекватно оцінити ситуацію, в якій опинився підліток, він вступає у конфлікт зі законом. Тому не треба забувати, що каральний вплив на неповнолітніх правопорушників, зважаючи, звичайно, на характер учиненого правопорушення, має бути геть інший, ніж той, що застосовують до дорослих. Це пов'язано з тим, що вчиняючи злочин, вони не повністю усвідомлюють суспільну небезпеку свого діяння та

його наслідки. Також окремо для неповнолітніх виділено спеціальну систему виправних заходів, що дозволяє досягнути їхнього виправлення та ресоціалізації за допомогою системи заходів відмінних від дорослих, оскільки у ситуації з неповнолітніми існує потреба не тільки повернути їх до суспільно корисного життя та право слухняної поведінки, а й забезпечити уникнення рецидивної злочинності неповнолітніх у майбутньому. До того ж дитяча, ще до кінця не сформована свідомість не завжди може одразу правильно сприйняти процес перевиховання, а тому виникає потреба ретельніше продумувати роботу із неповнолітніми засудженими.

Чи можна говорити про правову культуру суспільства, коли, з одного боку, неповнолітніх (осіб до 18 років) визнають такими, що потребують сторонньої опіки й піклування, а з другого, для них законодавчо передбачено кримінальну відповідальність (зокрема й позбавлення волі) із 14-річного віку? Саме таке становище нині в Україні. Водночас кожна країна, пристосовуючись до умов сучасного світу, має створити в себе, згідно з міжнародними стандартами, певну систему судочинства стосовно неповнолітніх. У п. 3 ст. 40 Конвенції про права дитини (1989 р.) зазначено: «...держави-учасниці прагнуть сприяти у встановленні законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними в його порушенні».

У зв'язку з тим, що в Україні під час призначення покарання перевагу надають альтернативним видам по-

карань, а для неповнолітніх тим більше, потрібно більше уваги приділити пробаційній роботі з неповнолітніми, оскільки даючи неповнолітньому шанс на виправлення без застосування до нього обмеження чи позбавлення волі, маємо бути впевненими, що така робота буде ефективною. А тому питання впровадження служби пробації в систему українського законодавства і правоохоронних органів потрібно досліджувати більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження пробації та її застосування щодо неповнолітніх розкривалися в публікаціях таких науковців, як О. Беца, М. Панасюк, В. Шкадюк, І. Михайлова, Д. Лісон, Р. Форд, Д. Ягунов, Н. Татт та ін.

Постановка завдання. Дослідити деякі особливості пробаційної роботи з неповнолітніми з метою досягнення їхнього виправлення та запобігання рецидиву. Дослідити зарубіжний досвід пробаційної роботи з неповнолітніми, проаналізовано можливість її використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблема створення національної моделі пробації є однією з найбільш актуальних тем сучасної української науки, зокрема, права, педагогіки, соціальної педагогіки, психології. Відсутність в Україні цього стандартного, можна сказати, типового елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не може не викликати увагу науковців і практиків. У сучасних суспільствах служба пробації залишається надзвичайно важливою виправною агенцією, центром системи кримінальної юстиції. Це пов'язано з

тим, що відбування покарання у виді позбавлення волі перешкоджає подальшій соціальній адаптації особистості, її поверненню в суспільство, оскільки людина в умовах ізоляції втрачає соціально значущі навички. Крім того, у в'язниці правопорушник, як правило, приймає кримінальну субкультуру, яка також не сприяє ресоціалізації особистості.

Цінність пробації ще полягає в тому, що вона усунула в'язницю з центрального місця у пенітенціарній системі. Відносно незначні втрати, можливості більш гнучкої, ефективної та результативної реабілітації злочинців та зниження ризиків рецидивних злочинів – усе це створює підстави говорити про значний потенціал пробації у сфері забезпечення суспільства.

У більшості європейських країн суди стримано ставляться до застосування ув'язнення для неповнолітніх та осіб до 21 року. Перелік нев'язничних санкцій стосовно них досить широкий. Найтиповішою санкцією є відвідування центру порядку. Такі центри працюють по суботах під егідою служби пробації. Суд під час винесення вироку встановлює кількість годин для відвідування центру: для підлітків 12–16 років максимальна кількість становить 24 години; для осіб 16–21 року – 36. Тут засуджені беруть участь в обов'язкових різновидах діяльності: фізичні вправи, надання першої допомоги, вивчення правил дорожнього руху, структурування дозвілля, оброблення дерева, металу, ремонт техніки тощо.

Найбільшого поширення набули центри пробації та виправні гуртожитки, які доводять свою високу запобіжну ефективність [2, с. 139].

Так, соціальна робота з неповнолітніми злочинцями і нагляд за ними у Болгарії є обов'язком інспекторів Управління з попередження злочинності неповнолітніх (УПЗН), соціальних працівників і громадських наглядачів. Функції УПЗН такі:

знаходити, наглядати та відстежувати неповнолітніх, які вчинили злочин або щодо яких існує високий ризик злочину;

знаходити, наглядати та відстежувати неповнолітніх, які є потерпілими від злочинів, насильства або поганого поведіння [2, с. 140].

У Латвії освітні та виправні заходи можуть бути застосовані до неповнолітніх віком від 11 до 18 років. У чинному законодавстві Латвії передбачено низку заходів, наприклад, попередження, компенсація потерпілому, якщо правопорушник має прибуток та якщо така сума не перевищує половини мінімальної місячної зарплати (з 15 років). Серед інших можливих заходів можна назвати постанову про відпрацювання злочинцем заподіяної ним шкоди з метою її репарації (починаючи з 15 років), передання під нагляд батьків або осіб чи установ, що їх замінюють, та помещення у виправний освітній заклад; вибачення перед потерпілим, якщо останній погоджується на таке врегулювання, встановлення спеціальних обмежень щодо поведінки (на період від 30 днів до 12 місяців) і виконання громадських робіт протягом 10–40 годин [2, с. 142].

Система кримінального судочинства Словенії розрізняє неповнолітніх віком до 16 років і неповнолітніх віком від 16 до 18 років. Для молодшої групи передбачені такі варіанти закінчення розгляду спра-

ви, як догани (ст. 76 КК України). Суд може видати одну або більше інструкцій або заборон для неповнолітнього злочинця, а саме:

особисто вибачитись перед постраждалою особою (потерпілим);

досягти примирення з постраждалою особою шляхом сплати грошей, виконання певної роботи або іншим чином, з метою відшкодування збитків, завданих під час учинення злочину; регулярно відвідувати школу; розпочати професійно-технічне навчання або влаштуватись на роботу;

проживати з вказаною сім'єю або у вказаній установі тощо; пройти громадські роботи або виконати роботу на користь благодійних організацій, пройти лікування у відповідній установі; отримати консультації з навчання, професійно-технічної підготовки, консультації психолога;

пройти курс соціальної підготовки (не менше як чотири години на тиждень).

Якщо неповнолітній злочинець потребує професійної допомоги і нагляду щодо його освіти, підготовки і належного розвитку, суд поміщує його під нагляд соціальних служб. У процесі цього нагляду неповнолітній злочинець продовжує проживати за своєю адресою або адресою своїх батьків чи інших осіб, які його утримують, а призначений соціальними службами радник здійснює відповідний нагляд [2, с. 145].

Досвід діяльності служб пробації скандинавських країн корисний, тому що Данія, Швеція, Фінляндія та Норвегія належать до тих країн, в яких фіксується порівняно невисокий рівень злочинності та застосування альтернативних санкцій достатньо широко розповсюджене. Бі-

льше того, ці країни приділяють особливу увагу проблемі злочинності неповнолітніх і соціальному захисту дитинства.

У Данії відсутня система ювенальної юстиції і кримінальної справи неповнолітніх, які досягли віку 15 років, розглядаються відповідно до тих же процедур, що і справи дорослих осіб. Однак Служба пробації рідко має справу з неповнолітніми. Неповнолітні можуть стати клієнтами місцевих пробаційних центрів у зв'язку з умовним зняттям звинувачення. Найчастіше неповнолітні злочинці передаються під нагляд місцевих соціальних служб [4, с. 195].

У Швеції з січня 1999 р. неповнолітні у віці від 15 до 18 років, які вчинили злочини, за які їм раніше мало бути призначено тюремне ув'язнення, засуджуються до позбавлення волі, яке вони відбувають в реабілітаційних центрах закритого типу для неповнолітніх строком від 14 днів до 4 років без права умовно-дострокового звільнення. Такі реабілітаційні центри не підвідомчі Службі в'язниць і пробації, вони включені до сфери відповідальності Національної ради закритих реабілітаційних установ [5, с. 40]. Неповнолітні засуджені, які направлені до реабілітаційного центру, спочатку поміщаються в приймальне відділення суворого режиму. Протягом незначного періоду перебування підлітка в цьому відділенні співробітники центру спільно з соціальним працівником аналізують індивідуальні потреби клієнта і визначають режим його подальшого утримання. У неповнолітнього засудженого є можливість зміни режиму утримання від більш суворого до менш суворого: як мінімум, кожен другий місяць

співробітники центру, консультуючись з соціальним працівником, розглядають можливість перевodu піднаглядного на більш пільгові умови утримання [4, с. 209–210].

Прийняття Верховною Радою України 5 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію» (№ 160-VIII), який вступив у дію 27 серпня 2015 року стало реальним кроком у сфері наближення юстиції України до міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру. Невід'ємною складовою цих заходів є соціальне дослідження клієнтів пробації, впровадження системи реабілітаційних і корекційних програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу. Особливої актуальності ці заходи набувають відносно неповнолітніх правопорушників, адже вони є особливою вразливою категорією.

Закон України «Про пробацію» визначає особливості пробації щодо неповнолітніх. Так, пробаційні заходи щодо неповнолітніх спрямовані на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку; профілактику агресивної поведінки; мотивацію позитивних змін особистості; поліпшення соціальних стосунків.

Досудова доповідь стосовно неповнолітніх додатково повинна містити: інформацію про вплив криміногенних чинників на поведінку; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами

та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. При цьому важливе значення приділяється залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуття повної загальної середньої освіти. Соціально-виховна робота з неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їх законних представників. Стосовно неповнолітніх, позбавлених батьківського піклування, службою соціальної допомоги й іншими залученими інституціями здійснюються заходи щодо вирішення їх соціальних проблем.

Пробаційні програми щодо неповнолітніх реалізуються разом із центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики.

У рамках реалізації реформування системи ювенальної юстиції в Україні, особливого значення набуває створення виховних центрів – Центрів відвідування, які надавали б спеціалізовані послуги та реалізовували пробаційні програми для неповнолітніх, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції, службі у справах дітей, центрі соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, секторі ювенальної превенції відділу превентивної діяльності Національної поліції.

Головною метою діяльності Центрів відвідування є здійснення соціального обслуговування неповнолітніх правопорушників, та створення необхідних умов для їх реабілітації та реінтеграції в суспільство.

Основними завданнями Центру відвідування є надання послуг комплексної допомоги (психологічних, соціально-педагогічних, соціально-

медичних, інформаційних і юридичних тощо), що сприятиме зниженню рівня рецидивної злочинності, попередженню повернення їх на злочинний шлях та якнайшвидшому поверненню до нормальних умов життєдіяльності.

Отже, Центр відвідування неповнолітніх стане тією платформою, яка забезпечить взаємодію кримінально-виконавчої інспекції, правоохоронних органів і суб'єктів соціального патронажу в досягненні мети вправлення та ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, забезпечивши безпеку та впевненість у майбутньому як підліткам, так і усьому суспільству.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що з особами, які перебувають під пробацією, проводять різнопланову соціально-педагогічну роботу: нагляд за поведінкою осіб, проведення індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень та злочинів, консультування, тренінги з формування навичок стримування емоцій і вміння спілкуватися з людьми, розвитку гігієнічних навичок і

потреби піклуватися про своє здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку заподіяно постраждалому; надають соціальні послуги та сприяють у розв'язанні соціально-побутових проблем, навчають жити самостійним життям, готують до законослухняної поведінки на волі тощо.

Загалом, повинні констатувати відсутність єдиного законодавчого та теоретичного підходу щодо місця та ролі пробації в кримінальному, кримінально-процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві України. Нагальним є розсудливий і критичний аналіз зарубіжного досвіду, запозичення його позитивних надбань з науково обґрунтованою адаптацією до сучасних умов і вимог розвитку українського суспільства. Вивчення зарубіжного досвіду як позитивного, так і негативного надає важливу інформацію про можливі шляхи формування та реформування служби пробації та особливості її діяльності щодо виконання покарань, не пов'язаних з ізоляцією неповнолітніх від суспільства.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми європейської інтеграції / за ред. Д. Ягунова. Одеса: Видво Фенікс, 2011. № 6. С. 146–173.
2. Беца О. Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції. *Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень*. 2005. № 1–2. С. 134–146.
3. Михайлова І. Інститут пробації: окремі аспекти впровадження. *Кримінальне право*. 2009. № 10. С. 72–75.
4. Обзор законодательства скандинавских и балтийских стран по службе пробації (уголовному надзору). СПб.: Гражданский контроль, 2005. 243 с. (Серия «Права человека»).
5. Практика виконання альтернативних покарань. *Інформаційний бюлетень*. № 3; за заг. ред. О. Б. Янчука, С. О. Тимофеева, Н. Г. Пивовара, М. М. Ковальчука. Київ: ДДУПВП, 2010. 143 с.

J. Matvieieva,
*junior researcher of scientific
research center of the Institute of criminal-
Executive Service;*

O. Konopatska,
*senior researcher of scientific
research center of the Institute of criminal-
Executive Service*

FEATURES OF PROBATION WORK WITH JUVENILES (FOREIGN EXPERIENCE)

Crimes committed by minors were and remain one of the most important social and legal problems in society. Minors are a particularly vulnerable layer of society. Daily they are subjected to outside influence, not always perceived correctly and often have wrong deeds, but because they require a special approach in the process of its formation and development as a person, especially after committing a minor offense.

The child remains a child even when doing poorly. She copies the behavior of adults, including criminals. Children comprise the age group of children in the period of psycho-physiological and social growth, which is characterized by role experimentation. Sometimes the lack of life experience, the failure to properly and adequately assess the situation, which turned out to be a teenager, he comes into conflict with the law. Therefore, we must not forget that the punitive impact on juvenile offenders, taking into account, of course, on the nature of the offense, must be very different than those that apply to adults.

The problem of creating a national model of probation is one of the most topical issues of modern Ukrainian science, in particular, law, pedagogics, social pedagogy, psychology. The absence in Ukraine of this standard, we can say that a typical element, without which it is impossible to imagine any modern national system of criminal justice, cannot cause the attention of scientists and practitioners. In modern societies the probation service remains extremely important to correctional Agency, the center of the criminal justice system. This is because punishment in form of imprisonment prevents further social adaptation of personality, her return to society, because people in penal institutions lose socially valuable skills. In addition, in prison, the offender usually takes criminal subculture, which does not contribute to resocialization of the individual.

We have to admit the lack of a unified legislative and theoretical approaches regarding the place and role of probation in the criminal, criminal-procedural and criminal-Executive legislation of Ukraine. Pressing is a rational and critical analysis of foreign experience, borrowing its positive achievements scientifically sound adaptation to modern conditions and requirements of the development of Ukrainian society. The study of international experience, both positive and negative, provides important information on possible ways of forming and reforming the probation

service and its activities for the execution of punishments not connected with isolation from society to minors.

The article is devoted to investigation of some features of probation of working with minors with the aim of achieving correct them and prevent recurrence. Investigated the international experience of the probation work with juvenile offenders, and the possibility of its use in Ukraine.

Key words: *probation service; minor prisoners; the centers of probation; the inspector of probation.*

Надійшла до редакції 20.09.2017